

ВОЛОДИМИР СИМИРЕНКО ПРО РЕФОРМУВАННЯ САДІВНИЧОЇ НАУКИ ТА СТВОРЕННЯ ВСЕСОЮЗНОГО ДОСЛІДНОГО ІНСТИТУТУ ПЛОДОВОГО ТА ЯГІДНОГО ГОСПОДАРСТВА У КИЄВІ

І.В. ГРИНИК, доктор с.-г. наук, професор, академік НААН України

П.В. ВОЛЬВАЧ, кандидат біол. наук, симиренкознавець

Інститут садівництва (ІС) НААН, 03027, Київ-27, вул. Садова, 23,

e-mail: sad-institut@ukr.net

Б.Я. ПАНАСЮК, доктор екон. наук, професор, академік НААН України

Стаття присвячена 90-річчю від дня заснування Інституту садівництва Національної академії аграрних наук України. Показано основні етапи розвитку садівничої науки у колишньому СРСР і в Україні та висвітлено роль Володимира Смирєнка у цьому процесі.

Ключові слова: садівництво, садівнича наука, програма розвитку, Володимир Смирєнко, Всесоюзний дослідний інститут плодового і ягідного господарства, історія створення.

Ще наприкінці 80-х років ХІХ сторіччя молодий український учений, вихованець Київського та Новоросійського університетів, кандидат природничих наук Лев Смирєнко, щойно повернувшись із восьмирічного сибірського заслання, в єдиному в Російській імперії фаховому тижневику «Русское садоводство» опублікував цикл проблемних наукових статей під загальною рубрикою «Наші садівничі потреби дня». Через рік на прохання читачів він видав у Москві свою першу програмну наукову працю «До питання про промислове садівництво. Проект нормальної колекції яблуні та груші для промислових садів». Невдовзі її видали також і у Німеччині. Саме з подачі українського вченого у світовій садівничій науці з'явилися і прижилися такі досить поширені й сьогодні терміни як «промисловий сад», «промислове садівництво», «промислові сорти» та «центри промислового садівництва». Водночас талановитий дослідник наголошував, що саме наукове забезпечення промислового садівництва є головною запорукою успішності галузі. «Хто без наукового обґрунтування береться за створення плодового саду, той рідко досягає успіху, а частіше отримує невтішні результати. Облаштувати плодівий сад для особливої втіхи порівняно неважко, але ми ведемо мову не про такий сад. Ми говоримо про промислове плодівництво, яке повинен розглядати садівник, перш за все як товар, що має ринкову вартість».

Ще на зорі формування промислового садівництва Лев Смирєнко стверджував, що прибутковий промисловий сад, не зважаючи на величезні капіталовкладення, не можна створити без добре вивчених, адаптованих до даної місцевості сортів плодівих культур. З таким завданням могли справитися лише спеціалізовані дослідні установи. Перші в Росії помологічну колекцію та помологічний розсадник Л.П. Смирєнко створив у 1887 році у родинній

садибі Платонів хутір під Городищем (теперішня Черкаська область). Тож відлік української садівничої науки та промислового плідництва потрібно вести саме з цього часу. Не випадково один з патріархів вітчизняної садівничої науки, близький товариш українського вченого, академік Василь Пашкевич справедливо наголошував: «Є всі підстави розглядати сади і розсадники Л.П.Смиренка як величезну помологічну станцію з багаторічним досвідом, з якого ніщо не по-винно бути втрачено для вітчизняного плідництва».

Перу вченого належить цілий ряд визначних наукових праць, у тому числі «Кримське промислове садівництво» (1912 р.), а твір «Помологія» служить і сьогодні настільною книгою для мільйонів учених і виробників садової продукції не тільки України, але й далеко за її межами.

Гідним продовжувачем справи знаменитого батька став професор Володимир Львович Смиренко. На початку 1921 року за згодою Наркомзему України на матеріально-технічній та науковій базі батьківського помологічного розсадника він організував Мліївську садово-городню станцію, котра під його керівництвом невдовзі стала провідною науковою установою. У ній ученому вдалося зібрати найкращих фахівців з різних галузей городництва та садівничої науки. Станція запровадила видання наукових праць та різнопланових тематичних збірників. Всі статті в них анонсувалися англійською мовою. Видання виявилися досить популярними, їх високо оцінили за кордоном.

Мліївська станція, як справжній науковий флагман тогочасної України, мала величезний вплив на формування наукової мережі в республіці. Завдячуючи їй постав спочатку її Мелітопольський опорний пункт, на базі якого наприкінці 20-х років була створена повноцінна дослідна станція. Вона зробила безцінний внесок у розвиток садівництва Півдня України. Не без участі мліївських науковців та особисто професора Володимира Смиренка виникла і дослідна станція на Придністров'ї та в інших регіонах. Наукову програму Кримської дослідної станції також укладав Володимир Смиренко.

Авторитет українських науковців у 20-ті роки минулого століття був такий високий, що союзний наркомзем призначив Мліївську дослідну станцію головною установою, яка здійснювала науково-методичне керівництво всієї дослідної мережі країни. Виняткове значення для розвитку садівничої науки та промислового садівництва країни мала перша Всеукраїнська нарада з питань садівництва. Вона відбувалася 9-13 вересні 1928 року після завершення будівництва модерного адміністративно-наукового корпусу станції. Зазначена наукова нарада, яка збрала понад 150 науковців та керівників садівничої галузі України та інших республік, визначила на кілька десятиліть стратегічний розвиток вітчизняної науки, промислового плідництва та розсадництва.

Головні засади програми розвитку садівничої науки в країні та визначену стратегію створення промислового садівництва, проголошені на цій нараді, професор В. Смиренко використав у статті «Реконструкція науково-дослідної праці з садівництва та організація Всесоюзного науково-дослідного інституту плідництва та ягідництва». Вона була опублікована в українському науково-виробничому часописі «Вісник садівництва, виноградарства та городництва» за квітень-травень 1930 р.

Слід зазначити, що процес створення науково-дослідних установ, особливо галузевих інститутів, в країні інтенсифікувався після організації у 1929 р. Всесоюзної академії сільськогосподарських наук та призначенням її президентом всевітньо відомого вченого-генетика ботаніка та географа Миколи Вавілова.

Очоловши Всесоюзну академію с.-г. наук, Микола Вавілов здійснив кілька ознайомчих експедицій в Україну, де за його задумом створювалась ціла низка галузевих дослідних установ.

До цих поїздок він залучав і українських учених, зокрема В. Смирєнка. До авторитетної думки українського ученого він завжди дослухався. Немає сумніву у тому, що ідея створення в Україні спеціалізованого галузевого інституту народилась в процесі ознайомлення академіка Вавилова з садівництвом та садівничою наукою республіки та спілкування з Смирєнком. Саме тому керманіч Всесоюзної наукової установи доручив розробити концепцію реформування садівничої науки в Україні. Вчений зробив глибокий аналіз стану садівничої науки в Російській імперії до 1917 р. За його даними, в країні існувала лише єдина державна Салгірська дослідна помолого-садівнича станція у м. Сімферополі (нині Кримська дослідна станція садівництва), створена у 1913 р. вона успішно діяла і вже у перші роки свого існування зробила вагомий внесок у розвиток кримського садівництва. На таких с.-г. дослідних станціях як Сухумській, Сочінській, Катеринославській, Харківській та Ташкентській існували лише відділи плідництва. Відділ садівництва на Катеринославській станції закрили у 1920, а на Харківській – у 1922 році.

Серед спеціалізованих відділів садівництва найбільші здобутки були у науковців Нікітського ботсаду у Ялті. На той час там уже працювали відомі селекціонери Іван Рябов та Клавдія Костіна. Наприкінці 20-х років ХХ ст. самостійними науковими установами були Мліївська садово-городня станція та перетворена з опорного пункту Мелітопольська станція садівництва, підпорядкована Млієву.

Отже, як зазначав Володимир Смирєнко, в країні станом на 1930 рік існувало 8 відділів плідництва, створених на комплексних сільськогосподарських станціях та один відділ плідництва у Нікітському ботсаду. Крім цього в країні діяли ще три спеціалізовані плодови і садово-городні станції та великий відділ плодівих культур у Всесоюзному інституті рослинництва у Ленінграді. «Відсутність плановості в організації дослідної справи істотно гальмувало науково-дослідну роботу в галузі плідництва і ягідництва, оскільки в системі дослідних станцій вони перетворювались у другорядні» – наголошував В. Смирєнко. Безумовно, така ситуація супроводжувалася недостатнім фінансуванням цих галузей та призводила до розпорошення і без того мізерних фахових кадрів. Тому і ефективність їх роботи була не високою. В. Смирєнко з сумом констатував: «...потрібно дивитись правді в очі, що в галузі плідництва та ягідництва нашими фахівцями зроблено небагато». Сучасний стан сільгосп дисциплін, на думку В. Смирєнка, не дозволяє отримати швидкі відповіді як на теоретичні, так і на прикладні питання в рослинництві з використанням методів польових експериментів. Вчений акцентував увагу на тому, що плодови і ягідні рослини мають вивчатися комплексними методами, тобто за участі різних фахівців – агрохіміків, фізіологів, генетиків, агрометеорологів, ентомологів, економістів та ін. Зазначена концепція розвитку садівничої науки вважається одним із найважливіших досягнень сучасного садівництва.

Учений констатував, що серед існуючих на той час садівничих установ, лише поодинокі дослідні станції та відділи мали у своєму розпорядженні достатню кількість фахівців, спроможних забезпечити комплексне вивчення плодівих і ягідних культур. На тверде переконання В. Смирєнка, лише єдина Мліївська садово-городня станція відповідала цим критеріям.

Учений наголошував, що система проектування плодово-ягідних зональ-

них станцій буде сильною не лише їх чисельністю, але й планово доцільним розміщенням їх на території країни та структурою їх наукової організації. Виходячи з концептуальних засад організації та розвитку сільгосп науки в країні, розроблених в Академії с.-г. наук під керівництвом Миколи Вавілова, український учений запропонував власну модель садівничої науки. Вона передбачила існування двох рівнів наукових установ: дослідних станцій, створених у різних природно-кліматичних зонах країни та галузевого науково-дослідного інституту. Дослідні станції повинні бути укомплектовані високопрофесійними фахівцями з різних галузей науки та добре оснащеними новітнім обладнанням. Завдання галузевих інститутів, за академічною концепцією, полягало у проведенні самостійних досліджень та у підготовці наукових кадрів. Роль галузевого інституту у садівництві надзвичайно висока. Це обумовлюється специфікою плодівництва та ягідництва, які потребують для досліджень досить складного обладнання. Оскільки новостворена Академія с.-г. наук станом на 1930 рік ще не визначилася з структурою організації та програмою діяльності Всесоюзного дослідного інституту плодівництва та ягідництва, то за проблему за власною ініціативою, отримавши на це згоду президента, взявся український учений професор Володимир Смиренко. Тож є всі підстави для твердження, що починаючи з 20-х років минулої століття садівнича галузь в країні стала розвиватись відповідно до наукової концепції, розробленої В. Смиренком. На жаль, через репресування видатного вченого його наукові праці були вилучені з бібліотек і знищені. Вони і донині лишаються маловідомими як науковцям, так і виробничникам. Тож сьогодні є потреба у тому, щоб напередодні 130-ліття від дня народження (2021 р.) ознайомити наукову громадськість з смиренківською програмою діяльності наукових установ, розробленою професором В. Смиренком ще у 1930 році. На думку вченого, відділ дослідного садівництва та ягідництва має вивчати агротехнічні засади створення розсадників та плодового саду до вступу його в плодоношення, розробляти технологію догляду та експлуатації плодового саду, проводити помологічне вивчення сортів, здійснювати інтродукцію та апробацію сортів плодових і ягідних культур:

- відділ стандартизації сортименту та районування сортів мав розробити зональний сортимент плодових культур на основі його ретельного вивчення в різних природно-кліматичних зонах країни;

- відділ товарознавства, транспортування, зберігання та переробки вивчає товарні якості плодів та ягід як для споживання їх у свіжому стані, так і для технічної переробки, досліджує терміни збору плодів та ягід, підготовку їх до зберігання, вивчає умови тривалого зберігання, пакування та транспортування садовини.

В. Смиренко вважав за необхідне створення у Всесоюзному інституті плодових і ягідних культур, а згодом на зональних дослідних станціях відділів генетики та селекції. Їх завданням мало стати вивчення генетично обумовлених ознак та біологічних особливостей культурних сортів і диких форм плодових культур, цитологічні дослідження сортів з метою з'ясування їх походження, інтродукція та акліматизація найцінніших іноземних сортів, вивчення природних генетичних мутацій та клонова селекція плодових і ягідних культур, з'ясування кореляції між морфологічними, анатомічними ознаками плодових порід і сортів та їх корисними господарськими властивостями і використання її у селекційній роботі. Об'єктами досліджень відділу фізіології, на думку вченого, мають стати вивчення зимостійкості та морозостійкості сортів плодових культур, дослід-

ження фізіології живлення, росту та плодоношення сортів плодкових і ягідних культур, вивчення фізіологічних основ щеплення плодкових рослин.

Відділ агрохімії, за задумом Смирненка, мав вивчати родючість ґрунтів у плодкових садах та на ягідних плантаціях, досліджувати агрохімічні особливості ґрунтів для створення багаторічних насаджень, з'ясувати хімізм ґрунтів та вивчати статистику і динаміку основних елементів живлення плодкових культур (в урожайні та неурожайні роки), вивчати взаємини між рослинами, ґрунтами та добривами, досліджувати мікробіологічні особливості ґрунтів та проводити повне хімічне обслуговування інших інститутських відділів.

Відділ агрометеорології, на тверде переконання ученого, мав бути неодмінним підрозділом як головного інституту, так і зональних станцій. В його завдання входило: вивчення агрометеорологічних чинників, які впливають на розвиток та урожайність плодкових і ягідних культур, кліматичне і мікрокліматичне районування території країни, вивчення водного та повітряного режимів ґрунтів у різних зонах у зв'язку з фізичними особливостями ґрунтів, з'ясування поєднання метеорологічних чинників, які впливають на пошкодження рослин морозами та посухою, розробка методики вивчення метеорологічних чинників, запровадження метеослужби.

Перед інститутським відділом ентомології ставилися такі завдання: вивчення найбільш шкідливої для плодкових культур ентомофауни, вивчення шкідників у великих різнотипних насадженнях, визначення економічних збитків від шкідників плодкових садів та ягідників, розробка профілактичних заходів боротьби з шкідниками садів, вивчення методів боротьби з ними та регулювання їх чисельності, вивчення ентомофагів та комах-запилувачів плодкових і ягідних культур.

У відділі фітопатології повинні були проводити дослідження з вивчення впливу агротехнічних заходів на ураження плодкових і ягідних культур шкідливими організмами, вивчати біологічні та екологічні особливості збудників грибових, бактеріальних та функціональних хвороб. У відділі мали розробляти також методи боротьби з інфекційними та фізіологічними хворобами рослин.

Володимир Смирненко планував розпочати у майбутньому Всесоюзному інституті вивчення вельми актуальної нині проблеми імунітету плодкових культур. Передбачав ученій і створення у Всесоюзному інституті плідівництва і ягідництва відділу механізації та конструювання садівничої техніки.

Відділ технології мав вивчати різні типи плодоягідної сировини з метою її подальшої технічної переробки, розробляти технології переробки садової продукції, розробляти нові технології переробки та зберігання сировини, вишукувати нові типи консервної тари та упаковки.

Перед відділом економіки ставилось завдання всебічного вивчення економіки плідівництва і ягідництва у великих господарствах. Відділ мав також визначити оптимальні умови організації плодово-ягідного виробництва та досліджувати тенденції формування цін на внутрішньому та зовнішньому ринках.

Професор В. Смирненко, який виховувався у величезній батьківській бібліотеці, вважав, що кожна наукова установа повинна мати солідну фахову книгозбірню.

У Всесоюзному інституті плідівництва і ягідництва вчений передбачав також створення самостійного відділу інформації. На його думку, цей підрозділ мав виконувати консультативну роботу, видавати наукові праці, періодичні фахові часописи та інші інститутські видання. Відділ мав створити та налагодити роботу інститутського музею.

В. Симиренко наголошував, що цей величезний обсяг науково-дослідних робіт Інститут зможе виконати лише за умов делегування значної частини досліджень мережі зональних дослідних станцій.

Важливою ланкою розвитку вітчизняного садівництва та нарощування наукового потенціалу країни Симиренко вважав підготовку висококваліфікованих фахівців та різнопрофільних науковців. Це пов'язано з тим, що садівництво як наукова дисципліна у сільськогосподарських ВУЗах стало викладатися лише кілька років тому. Тому зазначені обставини варто враховувати при визначенні місця розташування майбутнього Всесоюзного дослідного інституту садівництва і ягідництва. «Інститут, після його створення, в першу чергу має зайнятися розробкою методик і програм генетико-селекційної роботи та підготовки наукових кадрів для формування мережі зональних станцій» – наголошував Володимир Симиренко.

Вирішальною мотивацією вибору місця для створеної наукової установи має бути зона вирощування провідних плодово-ягідних культур, вважав Володимир Симиренко. Крім того, на його думку, переважна більшість фундаментальних наукових досліджень в галузі фізіології, генетики, теоретичної селекції та агрохімії також мають виконуватися на всіх провідних плодкових культурах, тобто на базі Інституту, а не зональних станцій.

Обрунтовуючи вибір місця для створення Інституту, учений зробив глибокий аналіз стану садівничої галузі у різних республіках та природньо-кліматичних зонах країни. Вивчення статистичних даних чітко засвідчило, що площа садів у південній зоні садівництва станом на 1930 рік складала 350,6 тис. га, причому понад 60 % з них знаходилися в Україні. Площа багаторічних насаджень в зоні північного садівництва на той час складала 293,8 тис. га. Всього в країні нараховувалось понад 640 тис. га садів. Таким чином, у південній смузі садівництва Україна за площею багаторічних насаджень (211 тис. га) посідала провідне місце.

Ще один із вагомих аргументів створення Всесоюзного інституту садівництва і ягідництва в Україні, на чому наполягав український учений, стало те, що в республіці досить потужною була і розсадницька база. Вона могла забезпечити щорічну посадку нових садів в обсягах існуючих у Криму площ промислових насаджень (близько 10 тис. га). До того ж, в Україні існувала створена Симиренком, єдина в країні Помологічна Книга (Державна помологічна комісія). Лише вона була спроможною забезпечити сортову достовірність вирощеного садивного матеріалу. На підставі всіх цих аргументів Володимир Симиренко прийшов до висновку, що Всесоюзний дослідний інститут садівництва і ягідництва необхідно розташувати в зоні південного садівництва. Він переконливо доводив: «Віддаючи майже сучасному значенню галузі та враховуючи темп росту промислового садівництва в Україні та у зв'язку з наявністю потужної розсадницької мережі, спеціалізованих дослідних станцій, існуванням Помологічної книги (сортознавчої установи), цей Інститут потрібно створювати в Україні.

Стосовно ж до місця розміщення створюваного Інституту у Києві учений досить аргументовано написав так: «Найдоцільніше, з врахуванням різних мотивів Інститут доцільно створити у м. Києві. У цьому випадку ця установа набувала б цілу низку переваг розташування у великому культурному центрі, використовуючи у якості експериментального майданчика достатньо добре устатковані та облаштовані структури (новий адміністративно-науковий корпус, лабораторії, колекційні насадження, бібліотеку) Мліївської

дослідної станції. За нею необхідно залишити також попередні функції зональної дослідної станції».

Принципова позиція В. Смирєнка щодо місця розташування Всесоюзного дослідного інституту садівництва і ягідництва та запропонована ним програма реформування садівничої науки знайшла підтримку в Академії с.-г. наук та серед багатьох авторитетних учених і виробничників. Величезний розголос отримала фундаментальна наукова стаття українського вченого про реформування садівничої науки, опублікована в квітні-травні 1930 року у провідному часописі «Вісник садівництва, виноградарства та городництва». Вже 14 липня цього ж року на засіданні Президії Академії с.-г. наук, яке відбулося під головуванням президента академіка Миколи Вавілова, було винесено постанову про створення Всесоюзного дослідного інституту плодового і ягідного господарства у Києві. Головним доповідачем на зібранні був професор В. Смирєнко, який у свої доповіді висвітлив уже опубліковану і обговорену наукову концепцію реформування вітчизняної садівничої науки. Для Президії ця концепція не була несподіванкою. Адже ще в перші місяці після створення в країні Академії с.-г. наук у 1929 році група фахівців, очолюваних президентом, розпочала розробляти плани реформування сільськогосподарської науки. Стосовно садівничої науки головний тягар у підготовці програми ліг на плечі українських науковців, які у цій царині в країні посідали передові позиції. Не без активної участі Мліївської станції садівництва і городництва та В. Смирєнка Президія Академії с.-г. наук розробила і запропонувала таку структуру садівничої науки в країні.

За цієї концепцією науково-дослідну роботу очолює Всесоюзний науково-дослідний інститут садівництва і ягідництва. Його запропоновано створити у Києві. Крім цього передбачалось ще формування розгалуженої інститутської мережі з 17 зональних станцій а саме у: Московській області, Білорусії, Центрально-Чорноземній області, Мелітополі (Україна), Придністров'ї (Україна), Млієві (Україна), Середньо-Волзькій області, Нижньо-Волзькій області, на Чорноморському узбережжі Кавказу, Кубані (Північно-Кавказька область), Криму, Закавказзі, Узбекистані, Туркменістані, Західному Сибіру, Далекосхідному краї та розсадник ім. І. Мічуріна у Тамбовській області.

Цією ж постановою Президія Академії призначила професора Володимира Смирєнка виконуючим обов'язки директора Інституту, він активно долучився до його створення. Київський окружний комітет виділив для Інституту монастирські землі та приміщення на околиці міста в Китаєві.

Розробку наукової програми діяльності Інституту та зональної дослідної мережі Президія Академії доручила В. Смирєнку. Він же відповідав і за добір кадрів та формування наукового колективу.

Оцінюючи діяльність видатного організатора науки з висоти часу, можна стверджувати, що його, з повним на це правом, можна назвати не лише справжнім першим очільником Всесоюзного дослідного інституту садівництва і ягідництва, але й ідеологом розвитку всієї тогочасної науки країни.

Створення в країні потужного науково-дослідного Інституту садівництва та перетворення України в садівничу столицю країни було заповітною мрією професора Володимира Смирєнка. І навіть за досить короткий трирічний період керівництва Всесоюзним дослідним інститутом плодового і ягідного господарства, який відвела йому доля, він встиг зробити досить багато. Світового виміру учений-садівник розробив і почав втілювати в життя довготермінову стратегічну програму розвитку садівничої науки та садів-

ництва як промислової галузі. Навіть тоді, коли його репресували, садівнича наука і садівництво не лише в Україні, але і в інших республіках, долаючи мічурінсько-лисінківське мракобісся, розвивались упродовж кількох десятиліть за симиренківської програмою. За доволі короткий період його директорства в країні розпочала формуватися мережа зональних дослідних станцій. Створена ученим інститутська аспірантура встигла підготувати кілька десятків молодих науковців. В цей час мічурінці, використовуючи зв'язки у вищих ешелонах партійної влади та урядових установах змусили Академію с.-г. наук і особисто її президента М. Вавілова створити альтернативний Київському Всесоюзному дослідному інституті плодового і ягідного господарства – Інститут північного плідівництва у провінційному тамбовському містечку Козлові на базі розсадника ім. І. Мічуріна. До нього мала ввійти переважна більшість зональних дослідних станцій, розташованих у Російській Федерації. Апогеєм протистоянь української садівничої школи, зосередженої у Всесоюзному дослідному інституті плодового і ягідного господарства, очолюваній В. Симиренком з козловськими авантюристами від науки стала Всесоюзна нарада з стандартизації сортименту плодкових культур. Її проведення ініціював Симиренко і відбулася вона наприкінці грудня 1931 року в Києві. На цій нараді професор Симиренко та його однодумці з різних регіонів країни набралися мужності і сміливо виступили проти авантюрних намагань мічурінців монополізувати селекційну науку, загнавши її у хибне мічурінське русло та відкрити зелену вулицю поширенню навіть у південній природно-кліматичній зоні недосконалих мічурінських сортів. В. Симиренко на цій нараді з переконливими аргументами виступав кілька разів, його точку зору підтримала переважна більшість учасників. Вчений запропонував селекційно-генетичні та методичні питання перенести на обговорення через рік на нараді у Всесоюзному інституті рослинництва за участю провідних вітчизняних генетиків і селекціонерів. Відчуваючи неминучу поразку у відкритому науковому диспуті, мічурінці обрали іншу тактику – доносів, шельмування та обрिкування своїх опонентів. В партійні та урядові органи від них стали надходити відкриті скарги та анонімні листи. В них професора Симиренка та його прибічників мічурінське оточення звинувачували у шкідництві, шпигунстві та зневазі до рішень партії та уряду. Учений змушений був звернутися за підтримкою до самого президента Академії Миколи Вавілова, свого старшого товариша, однодумця і дорадника. Але і він нічим не зміг допомогти, бо сама Академія також потрапила під масовану критику мічурінців. До справи були залучені найвищі партійні та урядові інстанції. Під їх тиском Президія Всесоюзної академії вносить постанову «О питомнике им. И. Мичурина» та ухвалює рішення про перетворення плодового радгоспу та його дослідної станції на Центральний інститут плодово-ягідних культур. У десятому пункті цієї постанови записано про ліквідацію Всесоюзного дослідного інституту плодового і ягідного господарства у Києві і переведення його до Козлова. «Перевод Института, его научного персонала, инвентаря из Киева в Козлов закончить 15 июня сего года (1932 г.), в УССР должны остаться лишь бывшие сотрудники Млиевской опытной станции, за исключением тех товарищей, которые в настоящее время работают заведующими отделами и лабораториями Института и которые во всяком случае должны выехать в Козлов».

В. Симиренка та інших науковців Всесоюзного дослідного інституту плодового і ягідного господарства заарештували у січні 1933 року. Світового виміру

українського ученого-садівника та видатного організатора науки звинуватили у створенні в Інституті та мережі дослідних станцій антирадянської шкідницької організації та шпигунстві на користь іноземних держав, протидії лінії партії та уряду у садівництві та садівничій науці.

Видатного вченого засудили до смертної кари через розстріл. Смертний вирок замінили на 10 років соціалістичного перевиховання у Херсонській виправно-трудовай колонії. За бездоганну сумлінну працю та зразкову поведінку В. Симиренку зменшили термін покарання, а напередодні 45-ліття та Нового 1936 року його звільнили з колонії. Професор Симиренко, намагаючись реабілітуватись, поїхав до Москви шукати захисту у свого старшого товариша академіка М. Вавілова. Однак учений знову був заарештований та знову послали на трудове перевиховання. Цього разу він проходив трудову повинність в Обоянському плодово-розсадницькому радгоспі, де створювався сад-гігант. Учений з світовим іменем працював там упродовж 1937 по березень 1938 р. За цей час в Обоянському радгоспі В. Симиренко посадив свій останній великий промисловий сад, який частково зберігся й донині.

Загострення політичної ситуації в країні та нові доноси мічурінського угруповання в березні 1938 року спричинило останній, третій арешт В. Симиренка. В ніч з 17 на 18 вересня 1938 року професора Володимира Симиренка розстріляли в урочищі «Солянки» під Курськом. Щоночі там розстрілювали по кілька сотень в'язнів. В одній із численних братських могилі поховано і Володимира Симиренка. Учений завершив свій знаний шлях на 47 році життя з мрією прикрасити землю квітучими садами та з енкаведиською кулею у геніальній голові.

У різні періоди Інститут садівництва очолювали В.Л. Симиренко, Т.І. Тильний, П.К. Константинов, Г.С. Семенов, В.С. Середенко, П.Ф. Плесецький, М.Ю. Гущин, С.Х. Дука, А.І. Шепельський, В.І. Майдебур, М.В. Андрієнко, П.В. Кондратенко. Нині його директором є доктор с.-г. наук академік НААН І.В. Гриник.

Інститут і його мережа дали Україні і світу таких видатних учених-садівників, як Б.Й. Шабловський, І.М. Ковтун, А.М. Серідко, О.П. Родіонов, А.С. Артюх, М.П. Тарасенко, І.П. Шеремет, К.О. Вербовий, І.П. Коломієць, М.О. Соловійова, Є.Д. Зеленська, М.А. Зеленський, О.Г. Шепельська, П.Д. Попович, М.В. Козак, І.І. Серета, М.Б. Панасюк, В.П. Васильєв, П.П. Савковський, А.В. Оліфер, А.О. Романов, В.П. Копань, К.М. Копань, О.Л. Денисюк, М.М. Ніконенко, І.П. Миколайчук, Д.І. Глухенький, Т.С. Федосенко, М.Ф. Оратовський, Д.П. Сьомаш, П.С. Бережний, В.М. Сергієнко, М.С. Кузьменко, А.П. Парфьонов, О.Г. Усов, О.Я. Берендей, Л.Т. Лісовенко, О.Л. Денисюк, І.П. Черняєв, Л.М. Ро, І.Х. Шиденко, Л.С. Резніченко, І.І. Сидоренко, А.Ф. Мілешко, В.І. Сайко, Л.І. Тараненко, М.І. Туровцев, В.О. Туровцева, Т.С. Кондратенко, М.О. Бублик, О.М. Шестопаль, А.М. Силаєва, М.О. Демидко, В.М. Васюта, К.Д. Третьяк, І.К. Омельченко, В.С. Марковський, О.А. Кіщак, Г.М. Рибак, І.Б. Кангіна, О.М. Литовченко, Л.М. Шевчук та багато інших.

Інститут садівництва НААН, як головна наукова установа, здійснює в даний час координацію та науково-методичне керівництво фундаментальних та прикладних досліджень з садівництва та декоративного рослинництва в Україні. Над виконанням наукових завдань разом з інститутом працюють науковці семи дослідних станцій, а виробнича перевірка розробок здійснюється у 13 дослідних господарствах. Дослідження виконують 150 наукових співробітників, з них 12 докторів і 68 кандидатів наук.

Станом на середину 2020 року до «Державного реєстру сортів рослин...» вне-

сено 580 сортів плодкових, ягідних, горіхоплідних культур та квітково-декоративних рослин, близько 60 % з яких є надбанням ІС НААН та його мережі.

З розробки теоретичних засад системи розмноження і сертифікації садивного матеріалу плодкових, ягідних і декоративних культур на безвірусній основі оптимізовано панелі вірусних патогенів, актуальних для вітчизняних садових агроценозів у відповідності до вимог міжнародного законодавства та запроваджено метод ПЛР. Також розроблено методики хемотерапевтичного оздоровлення в культурі *in vitro* експлантів ягідних рослин та підібрано ефективні молекулярно-генетичні маркерні системи (ISSR- та іPBS-маркери) для контролю соматклональної мінливості рослин в процесі культивування та оздоровлення. Розроблено елементи методики мікроклонального розмноження плодкових і ягідних культур. В колекції ягідних культур в умовах *in vitro* утримуються 35 сортів суніци, 8 сортів жимолості, 18 сортів ожини, 8 сортів малини, 4 сорти агрусу, 1 гібридна форма і 1 сорт смородино, 4 сорти лохини. Досліджуються умови культивування підщеп для кісточкових культур Гізе-ла 6, вишня Студениківська.

З метою підтримки сертифікаційного статусу насаджень і садивного матеріалу проводиться ретестування рослинного матеріалу зерняткових, кісточкових та ягідних культур, створено генетичні профілі для 34 сортів черешні з використанням праймерів до 8-ми мікросателітних локусів, 11 сортів вишні за 65 МС маркерами та 9 типів підщеп вишні за 89 МС маркерами.

З основних методичних напрацювань слід виділити спосіб оцінки потенційної продуктивності рослин за аналізом структурних та функціональних параметрів хлоропластів листків з використанням методів фото- та термоіндукції флуоресценції хлорофілу, методику лабораторного випробування низькими температурами органів та тканин плодкових та декоративних культур, модифіковану методику визначення адаптивності плодкових культур до низьких та змінних температур у зимовий період, яка базується на аналізі процесів льодоутворення в бруньках плодкових культур за допомогою диференційного термічного аналізу.

У галузі розсадництва створено технології виробництва однорічного кронаваного садивного матеріалу яблуні, груші і сливи, які базуються на застосуванні арболіну сумісно з прищипуванням верхніх листків та забезпечують вихід стандартних саджанців 30-43 тис. шт./га.

Інститутом зроблено вагомий внесок у підвищення продуктивності плодкових насаджень. Зокрема, розроблено новітню технологію вирощування яблуні, яка передбачає формування колоноподібної крони, застосування препарату Теравет-400, екологічну систему захисту від шкідників і хвороб, що забезпечує урожайність вище 60 т/га, прибуток близько 200 тис. грн./га та рівень рентабельності 230-260 %; технологію вирощування насаджень сливи на підщепах ВВА-1, Весняне полум'я та Еврика 99 з формуванням у дерев площинної форми крони і щільністю розміщення 1000-1250 дер./га, де урожайність забезпечується на рівні 25-30 т/га, прибуток та рентабельність, відповідно, 150-200 тис. грн і 300-420 %; технологію вирощування цінних сильнорослих сортів вишнево-черешневого походження, зокрема Чудо, Ігрушка, Ночка на підщепах ВСЛ-2, П-3, П-7, ПН з щільністю розміщення 1250 дер./га і забезпеченням середньої врожайності 10-12 т/га, що дозволяє отримати прибуток в межах 81,2-124,3 тис. грн. за рівня рентабельності 131,1-166,7 %.

Виробництву пропонується технологія зберігання плодів зерняткових порід з передзберігальною обробкою БАР Оберіг^{про}. Тривалість зберігання зростає на 30 діб, а вихід абсолютно здорових плодів становить 95-98 %.

Рівень рентабельності зберігання плодів за даною технологію в залежності від породи та сорту варіює в межах від 158 до 210 %. Випробовується ефективність унікального обладнання Airocide у плодосховищах. Встановлено, що кількість бактерій за чотири місяці роботи обладнання в плодосховищі ІС НААН зменшилася на 99,4 %, грибів – на 94,3 %. Розроблено технології та рецептури плодоягідних медових вин, сидру, збитню, запроваджено у виробництво соки яблучний натуральний, яблучно-морквяний, яблучно-гарбузовий та яблучно-буряковий за технологією прямого віджиму.

ІС НААН успішно займається розробкою та виготовленням техніки з догляду за розсадниками, садами та ягідниками.

З 2016 р. Інститут садівництва НААН став головною установою з виконання підпрограми «Декоративне рослинництво». За ці роки створено робочі колекції основних представників квітково-декоративних культур обсягом понад 1000 сортів і форм. До державного реєстру внесено 4 нових сорти квіткових та 2 лікарських культур. Експериментально обґрунтовано оптимальні технології розмноження 10 форм декоративних хвойних культур та сортів лаванди з підвищеною декоративністю. На підставі постійного моніторингу ринку декоративних рослин в Україні визначені перспективні напрямки розвитку вітчизняного виробництва. Розроблено стратегію розвитку декоративного рослинництва в Україні до 2030 р.

Інститут має 382 чинних об'єктів права інтелектуальної власності та 415 діючих угод на їх використання і реалізацію інноваційної продукції. За останні три роки ІС НААН за результатами інноваційної діяльності отримав більше 50,0 млн. грн.

ІС НААН співпрацює за договорами про творче співробітництво з 12 науковими установами та університетами України та 5 науковими установами США, Великої Британії, Польщі, Білорусії, Узбекистану.

Розроблено проект концепції розвитку садівництва, метою якої є вирішення економічних, технологічних та логістичних питань розвитку галузі; проект програми розвитку горіхоплідного виробництва в Україні до 2025 року, реалізація якої дозволить додатково створити 22 тис. га товарних садів, збільшити продовольчий фонд країни з 46 до 120 тис. тонн.

При ІС НААН з 2016 року функціонує Технічний комітет із стандартизації 179 «Продукція садів, виноградарств і виноробна продукція».

Творчою групою ІС НААН виконується розробка проектів по створенню насаджень плодово-ягідних та горіхоплідних культур. Уже розроблено двадцять таких проектів загальною площею більше 1200 га, де впроваджуються вітчизняні наукові розробки, зокрема сорти, конструкції насаджень, системи утримання і удобрення насаджень, інтегрований захист рослин.

За останні п'ять років в аспірантурі ІС НААН пройшли підготовку 14 аспірантів. Захищено 7 кандидатських та дві докторські дисертації. У 2017 році інститут отримав ліцензію на здійснення освітньої діяльності. Діє Спеціалізована вчена рада за спеціальністю за спеціальністю 06.01.07 «Плодівництво». Установа забезпечує підвищення кваліфікації наукових кадрів системи НААН з питань садівництва та вірусології.

Інститут видає Міжвідомчий тематичний науковий збірник «Садівництво», який є фаховим для публікації матеріалів дисертаційних досліджень.

Інститут проводить інтенсивну науково-організаційну роботу з рекламування наукових розробок: тільки за останні три роки опубліковано 293 наукові праці, з них 7 монографій, 242 статті у фахових виданнях, 18 – у

закордонних. Співробітники інституту взяли участь у 86 міжнародних, всеукраїнських та регіональних виставках, круглих столах, семінарах.

VOLODYMYR SYMYRENKO: REFORMATION OF THE HORTICULTURAL SCIENCE AND CREATION OF THE ALL-UNION RESEARCH INSTITUTE OF FRUIT AND SMALL FRUIT FARMING IN KYIV

I.V.GRYNYK, Doctor, Professor, Academician of NAAS of Ukraine

P.V.VOLVACH, PhD

Institute of Horticulture (NAAN of Ukraine), 03027, Kyiv-27, 23, Sadova st.,

e-mail: sad-institute@ukr.net

B.YA.PANASIUK, Doctor, Professor, Academician of NAAS of Ukraine

The paper is dedicated to the 90th anniversary of the foundation of the Institute of Horticulture of the National Academy of Agrarian Sciences of Ukraine. The main stages of the development of the horticultural science in the former USSR, including Ukraine are presented as well as the role of Volodymyr Symyrenko in this process.

His father, the famous pomologist L.P. Symyrenko as early as at the beginning of the industrial horticulture formation stressed that just the scientific support of this branch is the main guarantee of its success. He stated that a profitable industrial orchard, despite the huge investments, can't be successful without well-studied fruit crops cultivars adapted to the certain area. Only specialized research institutions could manage this task. The first in Russian Empire pomological collection and pomological nursery were created by L.P.Symyrenko in 1887 in the family estate 'Platoniv farmstead' near Horodyshche (now Cherkasy region). Thus the countdown of the Ukrainian horticultural science and industrial fruit growing should be conducted from this time. The scientist was the author of a number of outstanding scientific works, in particular "Crimean industrial horticulture" (1912), and the paper 'Pomology' is even now hand book for millions of scientists and manufacturers of horticultural products not only in Ukraine but also far beyond its borders.

Professor Volodymyr Lvovyeh Symyrenko became a worthy successor of his outstanding father's cause. At the beginning of 1921, with the consent of the People's Commissariat of Agriculture of Ukraine, he organized the Mliiv Station of Fruit and Vegetable Growing on the material, technical and scientific basis of his father's pomological nursery, which under V.Symyrenko leadership soon became a leading scientific establishment. Thanks to it in Melitopol at first a strong point emerged on the basis of which a full-value research station was established in the late 1920s. Research stations were created in other regions not without the participation of Mliiv scientists and personally professor V. Symyrenko too. The scientific program of the Crimean Research Station was also compiled by Volodymyr Symyrenko.

It should be noted that the process of establishing research institutions, especially branch institutes, in the country was intensified after the organization of the All-Union Academy of Agricultural Sciences in 1929 and the appointment as its president of the world-famous scientist M. Vavilov.

V. Symyrenko's principled position concerning the location of the future All-Union Research Institute of Horticulture and Small Fruit Growing and Program of reforming

the horticultural science proposed by him found support in the Academy of Agricultural sciences and among many authoritative scientists and manufacturers. His scientific paper on the reform of the horticultural science, published in April-May 1930 in the leading journal 'Visnyk sadivnytstva, vynogradarstva ta gorodnystva' received great publicity. As early as on July 14 of the same year the resolution was passed on the establishment of the All-Union Research Institute of Fruit and Small Fruit Farming in Kyiv and appoint of V. Symyrenko its Acting Director was adopted at the meeting of the Presidium of the All-Union Academy of Agricultural Sciences.

The creation of a powerful research Institute of Horticulture and the transformation of Ukraine into the horticultural capital of the country was a cherished dream of Professor V. Symyrenko. And even during the destined rather short three-year period of his leadership in the Institute, he managed to do quite a lot. Though he was repressed, the horticultural science and horticulture as a whole developed not only in Ukraine but also in other republics, according to Symyrenko's program. A network of zonal research stations were formed in a fairly short period. The institute postgraduate courses created by V. Symyrenko managed to prepare many the young scientists.

Currently, the Institute of Horticulture of NAAS of Ukraine, as the main fruit growing scientific institution, the puts into effect coordination and scientific and methodological guidance of the basic and applied researches in horticulture and ornamental plant growing in Ukraine. The scientists of seven research stations work together with the institute on fulfilling the scientific tasks, and the production testing of the developments is carried out in 13 farms experimental.

Key words: horticulture, horticultural science, development program, Volodymyr Symyrenko, All-Union Research Institute of Fruit and Small Fruit Farming, history of the Institute of Horticulture.

ВЛАДИМИР СИМИРЕНКО О РЕФОРМИРОВАНИИ САДОВОДЧЕСКОЙ НАУКИ И СОЗДАНИИ ВСЕСОЮЗНОГО ИССЛЕДОВАТЕЛЬСКОГО ИНСТИТУТА ПЛОДОВОГО И ЯГОДНОГО ХОЗЯЙСТВА В КИЕВЕ

И.В. ГРИНИК, доктор с.-х. наук, профессор, академик НААН Украины

П.В. ВОЛЬВАЧ, кандидат биол. наук, симиренковед

Институт садоводства (ИС) НААН, 03027, Киев-27, вул. Садова, 23,

e-mail: sad-institut@ukr.net

Б.Я. ПАНАСЮК, доктор с.-х. наук, профессор, академик НААН Украины

Статья посвящена 90-летию со дня основания Института садоводства Национальной академии аграрных наук Украины. Показаны основные этапы развития садоводческой науки в СССР и в Украине и освещена роль Владимира Симиренко в этом процессе.

Ключевые слова: садоводство, садоводческая наука, программа развития, Владимир Симиренко, Всесоюзный исследовательский институт плодового и ягодного хозяйства, история создания.

Одержано редколегією 30.03.2020